

Postmodern Belijden

Aurelius Augustinus voor Vrijzinnigen

OPENBARE COLLEGES

gegeven door Chris Doude van Troostwijk, Visiting Professor

VRIJZINNIGE THEOLOGIE

Doopsgezind Seminarium VU

Van oudsher kennen met name de Doopsgezinde en Remonstrantse tradities de persoonlijke belijdenis. “Kandidaten” brengen zelf onder woorden, vaak in gesprek met anderen, wat en hoe ze op een bepaald moment geloven en waarom ze dat motiveert tot het belijden in de gemeenschap. Belijden betekent in elk geval dat je openlijk de verantwoording neemt voor je keuze om toe te treden tot een geloofstraditie. Daarmee is belijden ook een waagstuk. De mens is nou eenmaal veranderlijk en wat ik vandaag belijd kan morgen alweer in een ander licht staan. Het geloofsen-gagement is blijkbaar gericht een voortgaand proces. Om de zoveel tijd zou je het belijden nog eens onder de loep moeten nemen, heroverwegen, herformuleren. Dat is geen teken van zwak geloof, maar geeft er blijk van dat het geloven van de belijder in elk geval een *levend* en *levendig* geloven is.

In sommige protestantse - en wie weet ook wel vrijzinnige - kringen bestond het gebruik om na afloop van de belijdenis ceremonie aan de kandidaten de fameuze *Belijdenissen* (de *Confessiones*) van kerkvader Augustinus (354-430) cadeau te geven. In het boek, of eigenlijk in de verzameling van dertien boeken, onderzoekt de lang niet altijd even vrome geleerde dat wonderlijke fenomeen van belijden. De *Belijdenissen* van Augustinus knappen uit hun jasje, waar het gaat om vragen, twijfel, vermoedens en zelfkritiek. De auteur stelt in alle vrijheid vragen over de mogelijkheid en de absurditeit ervan, over het juiste moment, over de voorwaarden, de inhoud. Opmerkelijk genoeg doet hij dat in de literaire vorm van een langgerekte belijdenis. Zijn ‘Belijdenissen’ zijn een literair meesterwerk: tegelijk zowel een hoogstpersoonlijk dagboek, als een geconstrueerde roman voor het algemene publiek. Blijkbaar zag Augustinus belijden als de “kunst” (*ars*) om vooral geen blad voor je mond te nemen, geen gedachte -hoe merkwaardig ook - uit je hoofd te bannen.

De *Belijdenissen* verwijzen naar de dubbele betekenis van het Latijnse woord “confiteori”. Enerzijds, negatief, gaat het om het erkennen van dwalingen ten overstaan van een competente getuige, hier de allerhoogste. Belijdenis als *schuldbelijdenis* van het menselijk tekort. Men ziet in dat het zo niet langer kan, beklagt zich erover, spreekt zijn spijt uit. Aan de andere kant, positief, betekent het werkwoord zoveel als

loven en eren. Ondanks het feit dat de belijdende persoon erkent her en der de plank misgeslagen te hebben, is er toch de verwondering over het leven, de mogelijkheid om in de wereld boven de wereld uitgetild te worden. Belijdenis als *lofprijzing*.

In het belijden van Augustinus gaan dus twee menselijke levenshoudingen gelijk op: *zelf-kritisch realisme* en *vitaal optimisme*. Misschien verklaart dit wel waarom meerdere zogeheten “postmoderne” denkers zoals Derrida, Caputo, Vattimo, en vooral Jean-François Lyotard zich met Augustinus’ *Belijdenissen* hebben beziggehouden. Het *modernisme* van de Verlichting was (en is hier en daar na-ijlend nog steeds) een beweging van onverbeterlijk optimisme. Na drie eeuwen van politieke, maatschappelijke en ecologische catastrofes hebben de meeste denkers het naïeve optimisme wel afgeleerd. De werkelijkheid gehoorzaamt nu eenmaal niet aan wat de optimistische “grote verhalen” of ideologieën haar hadden voorgeschreven. Postmodernisme is de noodzakelijke correctie daarop. Tegenover de triomf van het steeds meer en steeds beter weten, plaatsen postmoderne denkers en theologen het reële besef van fundamentele onwetendheid en fundamenteel menselijk onvermogen. De mens is geen god, ook geen techno-god. Hoe meer we onszelf proberen te scheppen, hoe meer we riskeren onszelf kwijt te raken. Dat postmoderne besef sluit goed aan bij de theologische dialectiek van het belijden: realistische schuldbelijdenis, optimistische geloofsbelijdenis.

In dit college *Postmodern Belijden* gaan we Aurelius Augustinus, met zijn *Belijdenissen*, en de filosoof Jean-François Lyotard (1924-1998) met elkaar in gesprek brengen. Lyotard, bekend van zijn boekje *La condition postmoderne* (1978), smeedde de inmiddels tot cliché uitgesleten uitdrukking “het einde van de grote verhalen”. Hij ontwikkelde ook, uitgaande van het kritische denken van Immanuel Kant (1724-1804), een heel eigen visie op esthetiek en politiek. Wat hem vooral interesseerde was Kant’s visie op “het Sublieme”, kunstervaringen die ons uit het veld slaan, waarvoor we geen woorden. Net zomin als voor het mysterie “God”.

Na zijn dood liet Lyotard, toch eerder bekend als volbloed atheïst, een onvoltooid manuscript na. Het werd gepubliceerd onder de titel *La Confession d’Augustin*. Hij volgt het egodocument van de kerkvader op de voet. Zijn interesse gaat daarbij niet uit naar de vragen van de vroeg-christelijke kerk, die Augustinus onrustig maakten. Lyotard interesseert zich voor de passie van de kerkvader, voor zijn bestaansworsteling. Maar ook voor de literaire vormen waarin hij de woelingen van zijn innerlijkheid uitdrukt. “Hoe krijgen we toegang tot het Absolute, dat wat ons leven in gang zet en in gang houdt?”, vraagt hij zich af. Wat is het Absolute? Is dat God? Of, het “kinderlijke en spontane”? Lyotard lijkt hiermee, *avant la lettre*, de denkers van *theo-poësis* (Catherine Keller, Richard Kearney) op een spoor te hebben gezet. Lyotard helpt om vrijzinnig belijden te verstaan als een permanent spel, een herinnering aan

de kinderlijke onbevangenheid en de oorspronkelijke creativiteit waar het levend geloven niet buiten kan.

Open college

In het college “Augustinus en de kunst van het belijden” onderzoeken we de vraag “wat behelst vrijzinnig belijden?”. We laten ons daarbij leiden door een aantal vragen die vanzelf uit Augustinus’ zelfonderzoek naar voren springen. Ze openen onze toegangswegen tot gesprek en reflectie. Stapsgewijs bespreken we telkens enkele in het Nederlands vertaalde fragmenten uit Augustinus’ *Confessiones*, en uit Lyotards *La Confession d’Augustin*. Het gaat om bijvoorbeeld de volgende kwesties:

1. Moet je bekeerd zijn om te kunnen belijden? Of belijd je juist dat het met die bekering niet zo wil vlotten? Wat is immers “bekeren” of “bekeerd worden”? Een gebeuren dat je overkomt en waaruit je ontoereikendheid en gebrekkigheid blijkt? Of een menselijke vaardigheid die je kunt oefenen?
2. Is er een juiste tijd of leeftijd om te belijden? Is er een geschikte historische of persoonlijke context? Kun je eigenlijk wel volstaan met één keer te belijden of is het een doorgaand proces? Heeft belijden eigenlijk wel een tijd?
3. Kun je in je eentje belijden? Of heb je toch de spiegel en het ruggensteuntje van een gemeenschap nodig? Maar hoe voorkom je dan de beoordelend blikken of juist de achteloosheid van die gemeenschap? En heeft de gemeenschap dan iets te zeggen over de vraag of jij klaar bent om te belijden?
4. Moet je iets weten voordat je kunt belijden? Moet je jezelf kennen, en dus bijvoorbeeld een reeks psychoanalytische gesprekken achter de rug hebben? Moet je de dogmatische en kerkelijke traditie kennen, en dan ook nog ’s begrijpen en beamen? Heeft het zin om je voor het belijden te buigen over bijvoorbeeld een catechismus of geloofsformuleringen van anderen?

Gezien de anti-corona-maatregelen zullen de Open Colleges online aangeboden worden, via het platform *Zoom*. Wie zich inschrijft, krijgt voor aanvang van het college een link naar de bijeenkomst (en bijbehorende toegangscode) gemaild.

Literatuur:

Aurelius Augustinus, *Belijdenissen*. (Vertaling Wim Sleddens). Budel: Damon, 2009 (of willekeurige welke andere Nederlandse vertaling).

Jean-François Lyotard, *Augustinus' belijdenis* (Vertaling Chris Doude van Troostwijk, Frans van Peperstraten). Baarn/ Kapellen: Agora/ Pelckmans, 1998.

Chris Doude van Troostwijk "Augustinus aan zee. Absolute taal en temporaliteit in Lyotards lezing van de *Belijdenissen*", in *Idem*, pp. 103- 141.

Chris Doude van Troostwijk (red.) *Vrijzinnig Handlexicon* (werktitel), te verschijnen Maart 2021. Toepasselijke lemma's: "Anatheïsme", "Theopoetica" (Marius van Hoogstraten), "Belijden" (Koen Holtzapfel), "Deconstructie", "Geloven", "Ressources", "Ramsey" (Chris Doude van Troostwijk), "Derrida" (Berthe van Soest), "Individu" (Antje van den Hoek), "Sublieme" (Herman Heijn), "ziel" (Renée van Riessen)

Formaliteiten:

De Colleges worden gegeven op academisch masterniveau. Naast de online colleges wordt van deelnemers verwacht dat zij de opgegeven literatuur lezen. Deze colleges staan open voor alle belangstellenden. Opgave is verplicht via:

Seminarium@doopsgezind.nl

Bewijs van deelname op aanvraag beschikbaar. Studielast: 2,5 ECTS, op basis van actieve deelname (offline en online).

Collegeopbouw:

College 1 02/06/2020 10h00-12h00	“Wat bedoelen we met het werkwoord “belijden”? Introductie tot leven en denken van Aurelius Augustinus	Fragmenten uit de <i>Confessiones</i> (X:1-5) Uit nawoord Lyotard’s <i>Augustinus’ Belijdenis</i> : pp.103 - 107
College 2 02/06/2020 13h30-15h30	“Wat noemen we ‘postmodern denken’?” Introductie tot het denken van Jean-François Lyotard aan de hand van een aantal kernconcepten	Fragmenten uit diverse vertaalde werken van Lyotard. Uit nawoord pp.107 - 114 Lemma “anatheïsme”, “theopoetica”, “Deconstructie”, “sublieme” uit het <i>Vrijzinnig Handlexicon</i> .
College 3 04/06/2020 10h00-12h00	“Moet je bekeerd zijn om te getuigen? Wat noemen we ‘beking’?”	Fragmenten uit de eerste boeken van de <i>Belijdenissen</i> en uit Lyotards <i>Augustinus’ belijdenis</i> (pp. 87-91) Uit nawoord: pp. 114-119 Lemma “Ramsey” , “Geloven” uit het <i>Vrijzinnig Handlexicon</i>
College 4 04/06/2020 13h30-15h30	“Is er een juiste (leef)tijd voor het belijden? Wat is tijd?”	Fragmenten uit de <i>Belijdenissen</i> (boek XI) en uit <i>Augustinus’ belijdenis</i> (pp. 70-74, 79-84) Uit Nawoord <i>Augustinus’ Belijdenis</i> : pp. 119-123
College 5 09/06/2020 10h00-12h00	“Kun je verantwoordelijk zijn voor je belijden? Is het een daad of een gebeuren?”	Fragmenten uit de <i>Belijdenissen</i> en uit Lyotards <i>Augustinus’ belijdenis</i> . (pp. 67-70) Uit nawoord: pp. 124-129 Lemma “ziel” uit het <i>Vrijzinnig Handlexicon</i> .
College 6 09/06/2020 13h30-15h30	“Kun je in je eentje belijden? Wat is de rol van gemeenschap en communicatie?”	Fragmenten uit de <i>Belijdenissen</i> en uit <i>Augustinus’ belijdenis</i> . (pp. 74-76) Uit nawoord: pp. 129-138 Lemma “Individu” uit het <i>Vrijzinnig Handlexicon</i> .
College 7 16/06/2020 10h00-12h00	“Moet je iets weten om te kunnen belijden? Of is het een vorm van zelfexpressie?”	Fragmenten uit de <i>Belijdenissen</i> en Lyotard’s <i>Augustinus’ Belijdenis</i> (pp. 35-38)
College 8 16/06/2020 13h30-15h30	Afronding: “Wat noemen we ‘vrijzinnig belijden’?”	Lemma “belijden” uit het <i>Vrijzinnig Handlexicon</i> .